

Beteckning: Rel C ht 2005:2

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

**Representation av islam och muslimer
i svenska läromedel**
En analys av religionsböcker i grundskolan

Marianne Åkerlund
September 2005

C-uppsats, 10 poäng
Religionsvetenskap

Religionsvetenskap C
Handledare: Olof Sundqvist

Sammanfattning

Hur ser läromedlen i religionskunskap ut? Vilka texter och bilder möter eleverna där? Hur presenteras kvinnan inom islam? Har läromedlen lyckats att förmedla förståelse för andra religioner och deras tro. Av anledningar som dessa är det viktigt att veta hur islam presenteras i svenska läroböcker.

Denna Uppsats kommer att ägnas enbart läroböcker i religionskunskap och hur islam skildras. I tidigare forskning har man uppmärksammat islambilden i svenska skolböcker. Religionsvetaren Kjell Härenstam, har undersökt och analyserat bilden av islam i svenska religionsböcker i grundskolan och på gymnasiet under lång tid. I boken, *Skolboksislam*¹, diskuterar han vilka bilder skolan ger av islam och muslimer i läromedlen. Han menar att bilden av islam och muslimer generellt innehåller värdeladdade urval vilka förmedlar en negativ bild. I boken ges flera exempel där islam beskrivs ha fina värderingar, men i de konkreta exempel som texten ger kommer negativa värderingar in. Även de muslimska organisationerna anklagar ibland läroböckerna för att innehålla fel i sina beskrivningar av islam. I Härenstams analys saknar jag en fördjupad diskussion och forskning om hur kvinnan presenteras inom islam. Islam har sedan länge ansetts som en kvinnofientlig religion.

¹ Härenstam. 1993, *Skolboksislam* s.113

Innehållsförteckning

1.	Inledning	4
1.1	Hur skildras islamisk tro i svenska religionsböcker?	4
1.2	Syfte	4
1.3	Frågeställningar	4
1.4	Metod	4
1.5	Källor	5
1.6	Disposition	5
2.	Tidigare forskning	5
2.1	Bilden av islam i svenska religionsböcker	5
3.	Västs syn på islam och muslimer	7
3.1	Medias bild av muslimer	7
3.2	Orientalism	8
4.	Läroboksanalys. Allmänt om boken	9
4.1	Rodhe & Nylund	10
4.2	Högberg & Sundqvist	10
4.3	Husen, Berg & Skrutkowska	11
4.4	Göth & Lycken	11
4.5	Sammanfattning. Allmänt om böckerna	11
5.	Läroboksanalys. Ritualer	12
5.1	Rodhe & Nylund	12
5.2	Högberg & Sundqvist	13
5.3	Husen, Berg & Skrutkowska	14
5.4	Göth & Lycken	14
5.5	Sammanfattning. Ritualer	15
6.	Läroboksanalys. Presentation av den muslimska kvinnan	16
6.1	Rodhe & Nylund	16
6.2	Högberg & Sundqvist	17
6.3	Husen, Berg & Skrutkowska	18
6.4	Göth & Lycken	19
6.5	Sammanfattning. Presentation av den muslimska kvinnan	20
7.	Läroboksanalys. Berättelser och bilder	20
7.1	Rodhe & Nylund	20
7.2	Högberg & Sundqvist	21
7.3	Husen, Berg & Skrutkowska	22
7.4	Göth & Lycken	22
7.5	Sammanfattning. Berättelser och bilder	23
8.	Diskussion	24
	Litteraturförteckning	26

1. Inledning

1.1 Hur skildras islamisk tro i svenska religionsböcker?

Skolan är en mångkulturell mötesplats för människor från hela världen. Hur presenteras andra religioner i svenska skolböcker? Vilka bilder möter eleverna där?

Om man betänker att den första stora invandrargruppen kom för drygt 40 år sedan, betyder det att allt fler muslimer är personer som är födda och uppväxta här. De är således "svenskar" men med en annan trosuppfattning än den traditionellt kristna som råder i Sverige. Islam är Sveriges andra största religion.

Det betyder att skolan under en lång tid varit en av våra mest mångkulturella mötesplatser. Hur ser läromedlen i religionskunskap ut? Vilka texter och bilder möter eleverna där? Hur presenteras kvinnan inom islam? Har läromedlen lyckats att förmedla förståelse för andra religioner och deras tro? Av anledningar som dessa är det viktigt att veta hur islam presenteras i svenska läroböcker. Denna analys kommer att enbart analysera läroböcker i religionskunskap och hur islam skildras i dessa.

1.2 Syfte

Det huvudsakliga syftet med uppsatsen är att se hur islam presenteras i svenska läromedel. Själva analysen grundar sig på de religionsböcker som används på högstadiet i grundskolan.

Syftet är att ta fram teman som är likvärdigt i alla de undersökta läroböckerna.

1.3 Frågeställningar

- Hur presenteras generellt islam?
- Vilka bilder har valts i anslutning till texterna?
- Hur presenteras den muslimska kvinnan?

1.4 Metod

För att kunna genomföra denna undersökning har jag valt att använda mig av en kvalitativ undersökning. Jag har helt och hållet begränsat och inriktat min analys på de faktiska böcker som används i grundskolan och gymnasiet. Urvalet av vilket material som skulle få ligga till grund till analysen har varit komplicerat att sammanställa då skolorna idag arbetar mer gränsöverskridande. Många skolor strävar efter att ta in olika perspektiv och låter eleverna söka kunskap på egen hand. Skolbibliotek och Internet är kanaler som används allt flitigare idag men trots det ökade utbudet av informationskällor fyller skolböckerna en viktig del av undervisningen.

Undersökningen har gjorts på fyra olika skolor i södra Norrland. På två skolor fanns det tillgång till nyare läromedel, men i en sådan liten upplaga att de inte räckte till en klassuppsättning. Dessa böcker brukas mestadels som uppslagsböcker, vilka eleverna har tillgång till i friare aktiviteter. De analyserade böckerna har varit det material *alla* eleverna har haft tillgång till.

1.5 Källor

I min läromedelsanalys har jag valt dessa böcker som mitt källmaterial. Samtliga analyserade böcker är skrivna mellan åren 1993 - 2002

Rodhe Sten, Nylund Bo: *Religionskunskap med etik och livsfrågor* (Almqvist & Wiksell) 1993

Högberg Olle, Sundqvist Mats: *Religionsboken SO Direkt* (Bonnier Utbildning) 1999

Husen Lennart, Berg Leif, Skrutkowska Karin: *Religion och liv 3* (Natur och Kultur) 1991

Göth Lennart, Lycken Katarina: *Religion för grundskolans senare del* (Natur och Kultur) 2002

1.6 Disposition

Uppsatsen är uppdelad på följande sätt: inledning, läroboksanalys och en avslutande diskussion. I inledningen ges först en diskussion kring ursprunget till våra stereotypa bilder om andra religioner och kulturer. Läroboksanalysen består av fyra delar; en allmän del som förklarar författarnas tanke med boken. Ritualer, där jag valt att titta på hur bönen och fastan beskrivs. I den tredje delen har jag valt att titta på hur den muslimska kvinnan presenteras, i den fjärde och avslutande delen ligger koncentrationen på vilka texter och bilder som har valts i anslutning till texterna.

I den avslutande diskussionen sätts de olika delarna samman om hur islam presenteras i svenska läroböcker i religionskunskap. Avgränsningar har gjorts till ovanstående läroböcker då de används på skolorna idag.

2. Tidigare forskning

2.1 Bilden av islam i svenska religionsböcker

I tidigare forskning har man uppmärksammat bilden av islam i svenska skolböcker. Religionsvetaren Kjell Härenstam, har undersökt och analyserat bilden av islam i svenska religionsböcker i grundskolan och på gymnasiet

under lång tid. I boken, *Skolboksislam*², diskuterar han vilka bilder skolan ger av islam och muslimer i läromedlen. Han menar att bilden av islam och muslimer generellt innehåller värdeladdade urval vilka förmedlar en negativ bild. I Härenstams bok ges flera exempel där islam beskrivs ha fina värderingar, men i de konkreta exempel som texten ger kommer negativa värderingar in.

Även de muslimska organisationerna anklagar ibland läroböckerna för att innehålla fel i sina beskrivningar av islam. De får i viss mån medhåll av Härenstam som i sin avhandling påpekar att den bild som har getts av islam har varit väldigt styrd av den för tillfället aktuella debatten.³ I sin analys delar han in läromedlen i olika historiska perioder. De olika historiska perioderna hör klart samman med läroplanernas tillkomst och de rådande paradigmen i samhället, skriver Härenstam.

Den första perioden sträcker sig fram till 1962. Fram till dess dominerar bilden av den *fanatiska* och *aggressiva* muslimen. Den andra perioden innefattar åren från 1962 till 1968. Under denna period kommer islam och muslimer att presenteras som något *exotiskt* och *annorlunda*. Den mer välsinnade synen hänger klart samman med den nya läroplanen Lpo62 som vill påverka elever när det gäller grundvärderingar och respekt för andra religioner och kulturer. Härenstam noterar även att under denna period ses muslimer inte som individer utan som ett kollektiv, i huvudsak upptagna med *mystiska rituella beteenden*.⁴

Mellan 1969 och 1980 förändras bilden återigen och de nya läroböckerna framhåller allt oftare den *förtryckta muslimska kvinnan*. Inte oväntat hänger den nya kvinnosynen ihop med jämställdhetsfrågan som har en framträdande position i Lgr69. Islam kommer härmed att beskrivas alltmer som en kvinnofientlig religion.

Härenstam menar att det finns en mycket stor skillnad mellan vad som är i enighet med Koranens islamiska tradition, och vad som faktiskt händer i olika muslimska länder när gäller kvinnofrågor. I Härenstams analys saknar jag en fördjupad diskussion och forskning om hur kvinnan presenteras inom islam. Särskilt då han i sin avhandling påpekar hur styrda läromedlen är av den för tillfället aktuella debatten. Islam har sedan länge ansetts som en kvinnofientlig religion, vilket Härenstam borde ha tagit upp mer i sin analys. Av den anledningen vill jag speciellt belysa den muslimska kvinnan i min uppsats.

² Härenstam K. 1993, *Skolboksislam* s.113

³ Härenstam K. 1993, *Skolboksislam* s. 61

⁴ Härenstam K. 1993, *Skolboksislam* s.126

3. Västs syn på islam och muslimer

3.1 Medias bild av muslimer

Vi har alla fördomar om andra människor, kulturer och religioner som på olika sätt skiljer sig från det vi är vana vid. Men varifrån kommer alla dessa stereotypa bilder? Varför har islam blivit den religion som blivit synonym med våld, terrorism och kvinnoförtryck?

Media genererar ofta en negativ syn på muslimer genom deras sätt att rapportera. I media får vi varje dag exempel på olika våldshandlingar som uteslutande förklaras med ett *vi* och ett *dom*, kulturkrockar mellan människor från olika delar av världen. Vi matas ständigt med negativa bilder av den muslimska världen där terrorism, förtryck av olika slag kopplas samman och blir liktydiga med det *hotfulla* och *annorlunda*. Islam har under de senaste åren fått mycket nyhetsbevakning, inte minst efter den 11 september attacken i New York 2001, och nu senast, terrorattacken i London.

Håkan Hvitfelt är professor i journalistik och har forskat i hur islam framställs i svensk media. Han skriver *"våra medier håller på att bli flyktingsfientlighetens främsta propagandakanaler."*⁵ Han menar att det är självklart att massmedias negativa bild av islam skapar en grundinställning till islam, som också påverkar våra elever. Han pekar också på *vilka* personer som valts ut och får representera världsreligionen islam i massmedia och vilken betydelse det får.

Även Härenstam skriver beträffande medias bild av muslimer; *att det förefaller som om det antingen är små och förhållandevis extrema grupperingar som sålunda får representera islam, en mångfacetterad religion som innehåller olika riktningar. Fast i medierna är behandlingen av islam jämförbar med att låta Ulf Ekman och Livets Ord representera hela kristendomen.*⁶ Normala fredligt sinnade muslimer är med andra ord ointressanta i våra medier, menar Härenstam.

Även inom populärmedia finns exempel på hur media väljer att framställa islam och muslimer. Boken och filmen *"Inte utan min dotter"* av Betty Mahmoody från 1988, är ett utmärkt exempel på det. Boken utspelar sig i Iran och handlar om en iransk man som förändras och blir våldsam och aggressiv då familjen flyttar från USA till Iran. Trots att Mahmoody beskriver de iranska kvinnorna som starka och självständiga, är det ändå bilden av den förtryckta kvinnan som blir det dominerande.

⁵ Härenstam K. 1993, *Skolboksislam* s.43

⁶ Härenstam K. 1993, *Skolboksislam* s.43

3.2 Orientalism

I boken *”Orientalism”* skriver litteraturvetaren och debattören Edward Said om Västs syn på Öst i ett historiskt perspektiv. Boken som kom ut 1978 blev på många sätt uppseendeväckande då den för första gången fick Väst att reflektera över hur de presenterat Öst. Två viktiga faktorer har påverkat västerlandets bild av Öst. Det första är korstågstiden och den andra den europeiska imperialismen. Edward Said skriver att allt sedan korsfararnas tid finns bilden kvar av muslimer som ett fanatiskt, aggressivt och farligt folk. Efter Muhammeds död 632 tillväxte islams kulturella och religiösa hegemoni enormt. På många sätt var européernas fruktan befogad och Europa hade inget annat val att sätta emot än fruktan inför den enorma anstormningen.⁷ Det islamiska samhället representerar än i dag det onda som det västerländska samhället inte vill stå för. De är de andra, de annorlunda och krigiska. Vi i Väst är de goda, civiliserade och fredliga. På så sätt har Orienten bidragit till definitionen av Europa genom att vara dess motbild, motidé⁸

I boken visar han hur kunskapen om Orienten, islam, muslimer och araber som finns i Väst har framsprungit som en produkt ur en kolonial maktordning. Det finns dessutom fog för att hävda att Orienten är ett område som *skapats i västvärlden*; något egentligt, geografiskt, politiskt, kulturellt eller ekonomisk sammanhållen motsvarighet finns inte, skriver Said.

Åtskilliga forskare, reseskildrare, författare under 1800-talet har underbyggt dessa stereotyper, vilka väl harmoniserade med den europeiska imperialismen. I Suids bok finns flera exempel på svenska författare och reseskildrare som haft stort inflytande på senare läromedel. Selma Lagerlöf, Nathan Söderblom och Fredrika Bremer är några namn som nämns. I boken ges exempel från Fredrika Bremers bok, *Livet i den gamla världen*, där hon beskriver ”Det Heliga landet”, Israel, ur ett kristet perspektiv. Hennes skildring av det arabiska familjelivet och kvinnoförtrycket är realistiskt men de är sedda med överlägsen europeisk blick. Visst skildrar hon det hon såg, men hon visste inte vad hon såg, skriver Said⁹

Araberna, skriver Bremer; *”omintetgör all kultur och trevnad i Palestina. För att sätta sig i respekt måste europeiska missionärer och konsulter bilda kolonier och med vapenmakt försvara sig mot denna gräshoppeplåga men det är inte så svårt, eftersom araberna inte är det minsta modiga ... huru skönt, huru rikt, huru lyckligt kunde inte detta land blifva under en god och christlig styrelse.”*¹⁰

Said menar att vårt förhållningssätt gentemot Orienten säger mer om det västerländska ideologiska tänkandet än om det egentliga Orienten.

⁷ Said E. 1978, *Orientalism* s. 137

⁸ Said E. 1978, *Orientalism* s. 64

⁹ Said E. 1978, *Orientalism* s. 21

¹⁰ Said E. 1978, *Orientalism* s. 21, 22

Den svenske Mellanösternkännaren och skribenten Ingemar Karlsson skriver om myter och vanföreställningar i boken *Islam och Europa*.¹¹ Han skriver;

”Kristenheten tycks fortfarande inte ha kommit över den traumatiska upplevelse det innebär att se företrädarna för en ny monoteistisk religion, som själva betraktade sin tro som en fulländning av kristendomen, på kort tid erövra inte bara stora delar av den då kända världen, inklusive kristendomens heliga platser, utan även hota Europas kärnland.”

Han menar att våra vanföreställningar om Orienten har sitt ursprung i att islam en gång för oss var en överlägsen civilisation, vilket vi fortfarande inte har kunnat försona oss med. Islam vann anhängare inte bara i stora delar av den då kända världen, den har dessutom fått många anhängare i områden kring kristendomens mest heliga platser. I boken tar han upp flera exempel på hur muslimer idag behandlas sämre än andra grupper i samhället. Integrationsproblematiken i väst är väldokumenterat liksom diskriminering av muslimer i arbetslivet. Ett skrämmande exempel återger han ifrån den stora ordboken ”Roget´s Thesaurus”, från 1980. Som synonym till ”arab” förklarar boken orden tölp, drummel, skurk, luns och bondlurk.¹²

Han varnar för att våra fördomar och vanföreställningar om islam och muslimer kan leda till fler terrorattacker mot amerikanska och andra västerländska mål. Misslyckas Väst med integrationsproblematiken får vi räkna med att underjordiska fundamentalistiska koranskolor kommer att växa sig allt starkare

Även i boken, *Blågul islam*, skriver Svanberg m.fl.

”Att trots en lång muslimsk närvaro frammanas ibland bilden av konflikt med det omgivande samhället. Det tycks emellertid inte handla om muslimerna själva, vilka sällan konfronterar samhället. De är andra krafter som bidrar till en negativ islambild. Det finns en kulturassistisk hållning hos en del opinionsbildare och forskare som ägnar sig åt invandrarfrågor. Denna hållning främjas av en ofta stereotyp och negativ islambild i massmedia.”¹³

Svanberg menar att fruktan och fascinationen för det okända är en av orsakerna till det. Gemensamt för dessa islambilder är att de framställer islam som något främmande och i grunden avvikande från det svenska, europeiska eller västerländska kulturmönstret. Denna snedvridna bild återfinns även i våra skolböcker

4. Läroboksanalys. Allmänt om boken

Läroboksanalysen består av fyra delar; en allmän del som förklarar författarnas tanke med boken m.m. I den andra delen, ritualer, har jag valt

¹¹ Karlsson I. 1994, *Islam och Europa* s. 14

¹² Karlsson I. 1994, *Islam och Europa* s. 12

¹³ Svanberg m fl. 1999, *Blågulislam* s. 11

att titta på hur bönen och fastan presenteras inom islam. I den tredje delen analyseras den muslimska kvinnan presenteras i läroböckerna. I den avslutande delen tas upp vilka texter och bilder som valts i anslutning till texterna.

4.1 Rodhe Sten & Nylund Bo: Religionskunskap med etik och livsfrågor, Almqvist & Wiksell 1993

Religionskunskap med etik och livsfrågor är den näst äldsta boken som analyserats här.

Boken är en reviderad version av tredje upplagan och har omarbetats för att bättre passa in i tiden. Boken har 280 sidor och ingår i SOL- serien, (samhällsorienterande läromedel för grundskolans högstadium). I boken har vissa omplaceringar skett, där vissa partier har utgått och andra har nyskrivits.

Boken inleds med några nyskrivna kapitel om människans existentiella villkor och religionernas uttrycksformer. Därefter följer ett block om världsreligionerna. Avsnittet skriftlösa religioner har ersatts av afrikanska religioner. Även kapitlet om islam har nyskrivits. Efter blocket om världsreligionerna följer några avsnitt om livsåskådningar utan gudstro. Bakgrunden till det, skriver författarna, är vårt alltmer sekulariserade och pluralistiska samhälle.

I förordet skriver författarna; ”att båda författarna hör hemma i en kristen tradition men försöker utifrån denna ge en framställning av andra religioner och livsåskådningar som representanter för dessa kan acceptera.”¹⁴

Detta är ett bra exempel att följa för andra författare att de klargör att man vill ge en så korrekt information om andra religioner som möjligt.

4.2 Högberg Ola & Sundqvist Mats: Religionsboken SO Direkt, Bonniers Utbildning 1999

Direkt Religion ingår i SO-Direkt, ett läromedelspaket för grundskolans senare del. Boken har hela 464 sidor och är första upplagan.

Boken inleds med ett omfattande block om människans existentiella villkor och religionens centrala roll i all mänsklig civilisation genom tiderna. Därefter följer ett block om världsreligionerna som avslutas med ett avsnitt om skriftlösa religioner. Efter blocket om världsreligionerna följer ett kapitel om livsfrågor och etik. Innehållet är tänkt att ge eleverna rikligt med tillfällen till den reflektion och eftertanke som är nödvändig för att få en fördjupad förståelse för andra människors värderingar och moraliska ställningstagande.

Redan i förordet betonar författarna religionens centrala roll i människans historia. Varje kapitel inleds med ”Vad känner du till om”? Och avslutas med

¹⁴ Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* Förord

”Vad vet du nu om”? Tanken med detta, skriver författarna, är att på ett lättöverskådligt sätt visa eleverna vad kapitlet innehåller, att ge lärarna möjlighet att kontrollera elevernas förkunskaper om det kommande kapitlet samt att ge eleverna en möjlighet till en visuell repetition av kapitlet. Här förefaller det finnas en röd tråd genom hela boken. Innehållet i boken är skiftande och ger eleverna möjlighet till reflektion och eftertanke vilket är viktigt för att läsaren skall få en fördjupad förståelse, skriver författarna.

4.3 Husén Lennart, Berg Leif och Skrutkowska Karin: Religion och liv 3, Natur och kultur, 1991

Religion och liv är den näst äldsta boken som analyserats i denna undersökning. Boken har 408 sidor och är den andra versionen som utgetts. Den ingår i SOL- serien, (samhällsorienterande läromedel för grundskolans högstadium). Boken är uppdelad i två delar; Religioner i världen och Samhället och livsfrågorna.

Redan i uppdelningen av två teman har författarna valt att isolera religionen från samhället i övrigt, författarna verkar se religion som en separat del av livet. I Religion och liv 3 finns inget förord som förklarar författarnas tanke med boken.

4.4 Göth Lennart & Lycken Katarina: Religion Puls för grundskolans senare del. Natur och Kultur, 2001

Boken Religion Puls är från 2002 och är således den nyaste boken som analyseras här. Boken har 287 sidor och är första upplagan. Den är avsedd för grundskolans senare del men kan användas redan från årskurs 6. Serien PULS är Natur och Kulturs samplanerade läromedel i natur- och samhällsorienterade ämnen samt teknik för hela grundskolan.

Religion Puls består av tre avdelningar: Att vara religiös - och att inte vara det, Religioner i världen samt Och allt det där andra, då? Inom varje avdelning finns ett antal kapitel. Boken har inget förord men varje kapitel inleds med ett introduktionsuppslag för att skapa förståelse och intresse.

Det som är intressant i denna bok är att man ser religionen som en del av hela människan Jag uppfattar att författarnas tanke är att eleverna skall få en så allsidig bild av det som skrivs att det inte ges några allmänna svar utan att eleven skall tänka själv.

4.5 Sammanfattning. Allmänt om böckerna.

Bara i två böcker, Religionskunskap med etik och livsfrågor och SO Direkt finns ett förord som förklarar författarnas syfte och tanke med boken. I Religionskunskapsboken med etik och livsfrågor framhåller man betydelsen av att beskriva religionerna utifrån den troendes eget perspektiv. I So Direkt understryker man religionens centrala roll i all mänsklig civilisation genom

tiderna. Även om de två andra böckerna alldeles säkert har samma goda intentioner har man valt att inte redogöra för dessa. Bara i en bok, *So Direkt*, skriver man om skriftlösa religioner, vilket är ett mindre korrekt ord för naturreligioner. I *Religionskunskap med etik och livsfrågor* har man, trots att den är mycket äldre, ersatt uttrycket "skriftlösa religioner" med afrikanska religioner.

5. Läroboksanalys. Ritualer

5.1 Rodhe Sten & Nylund Bo: *Religionskunskap med etik och livsfrågor*, Almqvist & Wiksell 1993

Koranen har en central plats och beskrivs noga beträffande antal kapitel, vilka suror som kommer först och sist etc. Författaren skriver att Meckasurorna i huvudsak handlar om den *dom* som skall komma över orättfärdiga och avgudadyrkare.¹⁵ Islams innebörd kan, enligt författaren, sammanfattas i de fem pelarna; bekännelse, bön, allmosor (skatt) till de fattiga, fasta och vällfärden till Mecka. Iakttagandet av de fem pelare är grundläggande för muslimernas religion. Men det finns en mängd andra regler också, skriver författaren.

Under bekännelsen står: Genom att ständigt upprepa trosbekännelsen "*Det finns ingen Gud utom Gud och Muhammed är hans profet*" skall människorna vittna om sin tro på Guds enhet ..." Bekännelsen är en viktig del av bönen, som huvudsakligen består i att lovprisa Gud.

Vidare under bönen står "*en böneutropare kallar fem gånger om dagen de troende till bön. Efter att ha tvättat sig på föreskrivet sätt skall man vända sig till Mecka, och under läsning av stycken ur Koranen faller man uppreparande gånger på knä och berör marken med pannan*".¹⁶

Syftet med bön är, enligt författarna, att lovprisa Gud. Att förklara innehållet i de religiösa plikterna har uppenbarligen inte varit författarens mening.

Om fastan förklarar boken att; "*För många innebär Ramadan, att man vilar på dagarna och har fester på nätterna. Fastemånaden blir en festmånad.*"

Som läsare uppfattas både trosbekännelsen och bönen som mystiska rituella beteenden som i grunden är meningslösa. Även fastans betydelse beskrivs lättvindigt och utan något egentligt ändamål. Fastan beskrivs i den här boken som ett enda långt party. De fem grundpelarna förklaras i boken på endast fem sidor, vilket är lite om man jämför med *Religion Puls* som tar hela tio sidor i anspråk. Bildvalet i anslutning till ritualerna visar en stor bild av några pojkar i koranskolan i en moské i Bhopal, i Indien.¹⁷ En annan

¹⁵ Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* s. 168

¹⁶ Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* s.172

¹⁷ Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* s.173

bild visar firandet av Ramadan.¹⁸ Bilden är tagen på kvällen och visar ett virrvarr med människor, där endast deras silhuetter syns.

5.2 Högberg Ola & Sundqvist Mats: Religionsboken SO Direkt, Bonniers Utbildning 1999

I islam finns fem grundregler som en muslim ska efterleva. Trosbekännelsen är den viktigaste regeln, på den vilar sedan de övriga fyra: bönen, fastan, allmosegivandet och vällfärden. Avsnittet om bönen börjar med att berätta att fredagens middagsbön är veckans viktigaste gudstjänst. I bönerna ingår Koranens första sura och kan jämföras med Bibelns "Fader vår", skriver författaren. Den här typen av positiva jämförelser med andra religioner gör att islam inte känns så främmande och hotfull.

Så här lyder suran (bönen).

"I Allahs, den Nåderikes,
den Barmhärtiges namn.
All lovprisning tillkommer endast Allah,
världarnas Herre,
den Nåderike, den Barmhärtige,
domedagens Härskare ..."
Dig allena tillbeder vi och
Dig allena bönfäller vi om hjälp.
Led oss på den rätta vägen,
deras väg, vilka Du bevisat din nåd,
vilka icke har ådragit sig (Din) vrede,
och som icke har gått vilse!"¹⁹

Den tillhörande bilden visar en ung kvinna och hennes baby under bön. Här är valet av text och bild mycket bra. Denna bild känns modern och är ett bra avbrott mot den så traditionella bilden av manliga personer under bön²⁰

Under ett annat avsnitt i boken finns en mindre väl valt text som lyder;

"under den gemensamma bönen ställer sig deltagarna på led".²¹

Om fastan berättar boken att; *"vuxna, friska muslimer avstår från mat och dryck under dagtid".²²* Det är i princip allt som står som förklaring till att hundratals miljoner människor, varje år fastar. Som läsare uppfattas då fastan som något mycket irrationellt och ålderdomlig. Om man bortser ifrån bönen står det mycket kortfattat om de övriga pelarna. De fem grundreglerna tar endast fem sidor i anspråk. Bildvalen i anslutning till ritualerna är moderna och tilltalande.

¹⁸ Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* s.175

¹⁹ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s. 348

²⁰ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s. 348

²¹ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s. 344

²² Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s. 348

5.3 Husén Lennart, Berg Leif och Skrutkowska Karin: Religion och liv 3, Natur och kultur, 1991

Kapitlet om islam, Lära och liv, inleds med;

*”Islam brukar anses som en enkel och lättbegriplig religion. Den har inte något dop, nattvard och andra mysterier eller sakrament som kristendomen. Den har ingen frälsare som dött för människornas synder och ingen helgonlära.”*²³

Att vara muslim innebär inte bara att ha en religiös tro. Det är att följa ett helt livsmönster, ett bestämt sätt att leva.²⁴ Alla muslimer tror och lever förstås inte exakt på samma sätt men den rättrogne muslimen tror naturligtvis på Koranen och dess budskap, skriver författaren. Koranen har i likhet med *”Religionskunskap med etik och livsfrågor”* en central plats i boken och beskrivs som en himmelsk bok. Koranen, skriver författarna, präglar samhällslivet och människornas liv.

I kapitlet om den andra pelaren, bönen, står att; *”fem gånger om dagen hörs böneutropen från moskéns minerat kalla människorna till bön. Den rättrogne bör alltså be vid fem bestämda tillfällen varje dygn”*.²⁵ Därefter beskrivs noga varje del av bönens bestämda kroppsörelser och att dessa rörelser understryker att människan underkastar sig Gud.

Om fastan berättar boken *”vi fastar för att Muhammed uppmanade oss att göra så för att påminna oss om Koranen. Men vi gör det också för att träna oss i att försaka, att avstå”*.²⁶

Inte heller i denna bok ges någon vidare förklaring till varför flera miljoner människor världen över firar Ramadan. Som läsare uppfattas fastan som mycket ålderdomlig och irrationell.

Presentationen av grundreglerna skiljer sig inte från de andra böckerna då det gäller val av stoff. Liksom i de andra böckerna skildras de fem pelarna på ett traditionellt sätt och utan något egentligt syfte. I *Religion och liv 3*, tas endast tre sidor i anspråk för islams fem grundregler. Bildvalet i anslutning till ritualerna i den här boken känns platta och intetsägande.

5.4 Göth Lennart & Lycken Katarina: Religion Puls för grundskolans senare del. Natur och Kultur, 2001

De religiösa plikterna sammanfattas i de fem pelarna; trosbekännelsen, bönen, givandet, fastan och vällfärden.

²³ Husén m.fl. 1991, *Religion och liv 3* s. 337

²⁴ Husén m.fl. 1991, *Religion och liv 3* s. 337

²⁵ Husén m.fl. 1991, *Religion och liv 3* s. 337

²⁶ Husén m.fl. 1991, *Religion och liv 3* s. 338

Trosbekännelsen inleds med; *”Det finns ingen Gud utom Gud och Muhammed är hans sändebud”*. Trosbekännelsen består av två delar. Den första delen berättar om Gud som den enda, den som skapar allt och som har en mening med allt. Den andra delen handlar om Muhammed som Guds sändebud. Trosbekännelsen skiljer sig härmed från de andra analyserade böckerna då den faktiskt förklarar innehållet. I stycket om den andra pelaren, bönen, får vi veta det rimliga i, varför man ber. *”Muslimer ber på bestämda tider varje dag. Naturligtvis är muslimer fria att be till Gud när som helst. Men bönestunderna är en hjälp att regelbundet rikta in livet mot den som är livets upphov och livets mening”*.

I den fjärde pelaren, fastan, får läsaren veta förklaringen till, varför man fastar. För det första, skriver författaren, uppmärksammar man månaden Ramadan, för att det var den månad då Muhammed började ta emot Koranen från ängeln. För den andra övar man sig i självbehärskning genom att fasta. För den tredje påminns man om hur fattiga människor har det. Denna till synes självklara förklaring till varför man utför religiösa plikter är inte så självklar då det inte tas upp i någon av de andra analyserade böckerna I Religion Puls ägnar man hela tio sidor att förklara innebörden i de religiösa plikterna.

5.5 Sammanfattning. Ritualer

De flesta av böckerna innehåller ungefär samma sak och är disponerade på liknande sätt. Bara i en av de analyserade böckerna *Religionskunskap med etik och livsfrågor*, har författaren valt att skriva att de hör hemma i en kristen tradition men försöker utifrån denna ge en framställning av andra religioner och livsåskådningar som representanter för dessa kan acceptera. Frågan är om muslimer känner igen sig i författarnas beskrivning eller skulle säga att den är representativ för den muslimska läran.

Presentationen av de fem pelarna skiljer sig inte nämnvärt från varandra då det gäller val av stoff. De fem grundpelarna beskrivs i det närmaste identiskt, nästan så man skulle kunna tro att de är prototyper av varandra. Bekännelsen beskrivs som en viktig del av bönen och med ett ständigt upprepande av, *”Det finns ingen Gud, utom Gud, och Muhammed är hans profet”*. Bönen beskrivs som en viktig del i en troende muslims liv. I flera av böckerna beskrivs noga varje del av bönens bestämda kroppsrörelser och att dessa rörelser understryker att människan underkastar sig Gud. Om bönens innebörd eller syfte skriver författarna inte mycket.

Fastan framställs i huvudsak på två sätt; dels beskrivs den som en uppmaning från Muhammed där syftet är att människan skall träna sig i att försaka och att avstå, dels beskrivs fastan som en enda lång fest. Bara i en av de analyserade böckerna, *Religion Plus*,²⁷ får vi veta den bakomliggande orsaken till varför människor utför religiösa plikter. Här är ett bra exempel på hur viktigt urvalet av stoff är och vilken värdering man utgått från. Här

²⁷ Göth m.fl. 2001, *Religion Puls* s. 215

har författaren valt att lägga tonvikten på förståelsen. Denna till synes självklara förklaring till varför människor uttalar trosbekännelsen, bönen betydelse eller vilket syfte fastan har, är inte så självklar då den bara tas upp i en av de analyserade böckerna.

6. Läroboksanalys. Representation av den muslimska kvinnan

6.1 Rodhe & Nylund; Religionskunskap med etik och livsfrågor, Almqvist & Wiksell 1993

Religionsboken med etik och livsfrågor diskuterar inte kvinnans ställning i någon större omfattning. Texten om den muslimska kvinnan inleds med en jämförelse med judendomen.

*"Islam har liksom judendomen en patriarkalisk samhällssyn."*²⁸

Författaren berättar vidare att lagarna främst gäller männens liv och att kvinnor inte har samma självständiga ansvar. *"Kvinnan har i de islamiska länderna ofta betraktats som mannens egendom och har hållits i avskildhet i hemmet för att inte träffa någon annan man än sin äkta make."*²⁹

Boken nämner också att det enligt koranen är tillåtet för en man att ha flera hustrur. Men av ekonomiska skäl, skriver författarna, är det vanligast att männen nöjer sig med en hustru! Äktenskapet hålls högt och all sexuellt samliv före och utanför äktenskapet är förbjudet. Äktenskap mellan muslimer och icke muslimer är inte tillåtna annat än i vissa undantagsfall. I varje fall får en muslimsk kvinna aldrig vara gift med en icke muslimsk man och äktenskap där bara mannen är muslimsk måste barnen fostras islamskt.

I *Religionsboken med etik och livsfrågor* betraktas kvinnan som förtryckt i ett patriarkaliskt samhälle men att kvinnans ställning dock är påverkbar låter författaren läsaren förstå med dessa meningar;

*"Under inflytande av västerländsk samhällssyn pågår i nutiden i en del islamländer en utveckling som ger kvinnan en självständigare ställning"*³⁰

Därefter övergår författaren att betrakta kvinnans kläder med slöja och huvudduk som en politisk markering eller starkt motstånd till Väst.

*"I andra länder kan man iaktta motsatt tendens: för att visa sin motsatsställning till västerländsk kultur återgår man t ex till bruket med att kvinnan skall bära slöja och skiljer strängt mellan pojkars och flickors utbildning"*³¹

²⁸ Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* s. 179

²⁹ Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* s. 179

³⁰ Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* s. 180

³¹ Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* s. 180

Texten illustreras med en bild från Iran, där tre kvinnor går bredvid varandra. Två av dem är klädda på västerländskt sätt med kjol och blus, medan den tredje kvinnan är klädd i "chador" (ett svart stort tygstycke), med vilket hon döljer sina händer och halva ansiktet.³²

Denna fokusering på kvinnan får i denna bok stå symbol för, allt ifrån den undergivna kvinnan till kvinnans självständighet. Det hade varit önskvärt om läroboksförfattarna hade diskuterat mer ingående i dessa stora och vida områden. Sammanfattningsvis anser jag att Religionsboken från 1993 kunde ha varit mer vidsynt och inte enbart framställt den västerländska synen beträffande kvinnans ställning och synen på henne i islamiska samhället. Inget tas upp angående hur islam ser på vår kvinnosyn i Väst.

6.2 Högberg Ola & Sundqvist Mats: Religionsboken SO Direkt, Bonniers Utbildning 1999

Inte heller i *Religion SO Direkt* diskuterar kvinnans ställning i någon större omfattning. Avsnittet "Man och kvinna" är ett kortfattat stycke på drygt tio rader som beskriver förhållandet mellan män och kvinnor. Då stycket är så kortfattat kan det återges i sin helhet.

"Mannen och kvinnan har olika roller eller plikter, och olika rättigheter. Mannen är ansvarig för familjens religiösa liv - han är familjens "böneledare". Han har skyldighet att försörja familjen. Kvinnan skall uppföstra barnen när de är små. Men barnen anses tillhöra faderns familj. En muslimsk man får gifta sig med en kvinna av annan tillåten religion såsom judendom och kristendom. Men en muslimsk kvinna som vill följa islam måste gifta sig med en muslim".³³

I nästa avsnitt blir texten motsägelsefull;

"att byta religion har setts som ett förräderi mot staten. För alla avfall från islam är det dödsstraff, i princip, i de stater som styrs enligt islams lagar"³⁴

Här blir det upp till läsaren att själv lista ut hur den muslimska kvinnan gör rent praktiskt. Frågan är hur eleven uppfattar texten? Inte oväntat skulle slutsatsen bli att den muslimska kvinnans situation, oavsett var i världen hon lever, är och förblir oföränderlig. Därpå följer ett exempel från Egypten 1995, där en muslimsk professor i litteratur tvingas skilja sig från sin hustru. Mot hennes vilja! Orsaken är att han analyserat Koranen på ett opassande sätt. Dock har inte straffet verkställts, skriver författarna.

Religion SO Direkt illustrerar den muslimska kvinnan i sin traditionella roll och visar en bild på en kvinna och tre barn, alla stående i gemensam bön.

³² Rodhe & Nylund. 1993, *Religionskunskap* s. 179

³³ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s. 354

³⁴ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s. 354

Alla är iklädda stora och vida tygstycken som döljer både händer och hår. Bildtexten lyder:

*"Muslimska kvinnor och barn i gemensam bön på ett daghem i Göteborg"*³⁵

Det hade varit önskvärt om författarna diskuterat den muslimska kvinnans ställning och roll i samhället utifrån en friare tolkning av Koranen. Här har det strikta religiösa idealet varit den dominerande. Boken diskuterar inte alls den vanliga muslimska kvinnan och hennes ställning i samhället eller den ojämnheter som finns mellan könen i Väst.

6.3 Husén Lennart, Berg Leif och Skrutkowska Karin: Religion och liv 3, Natur och kultur, 1991

Kapitlet om "kvinnor och män" inleds med.

*"Islam träder tidigt in i en människas liv. Varje pojke skall omskäras. Det är ett tillfälle när släkt och vänner samlas för att med en glad fest hälsa den lille välkommen till världen och den muslimska gemenskapen. I vissa delar av den muslimska världen omskärs också flickorna"*³⁶

Författaren redogör noga kring den kvinnliga omskärelsen och avslutar med att förklara att seden fanns redan före Muhammed och har inte något stöd i Koranen?! Som läsare ställer man sig naturligtvis frågan, varför författarna valt att skriva om "denna sed" då den inte har något med islam att göra?

Vidare i texten beskrivs den muslimska kvinnans klädsel i olika muslimska länder.

*"I muslimska länder som Saudi-Arabien, Afghanistan och Pakistan är det vanligt att kvinnorna inte visar sig utomhus utan slöja för ansiktet". "I Egypten, Jordanien och många andra länder anses det tillräckligt om kvinnorna döljer huvudet med undantag för ansiktet och bär en dräkt som täcker armar och ben."*³⁷ Och *"särskilt i större städer klär sig många unga muslimska kvinnor på västerländskt sätt"*. Det finns dock vissa undantag, enligt boken, där denna utveckling inte gjort sig gällande. I kapitlet "Protest mot Väst" berättar författarna om återgången till den traditionella muslimska klädseln. *"Det är ett sätt att visa att man protesterar mot det västerländska inflytandet och ansluter sig till islams livsmönster"*³⁸

Fokuseringen på kvinnans klädsel återkommer även i denna bok. Även här borde författaren ha diskuterat det faktum att många kvinnor kommer från fattiga länder eller landsbygd och därför inte kan jämföras med kvinnor från sekulariserade länder och storstäder.

Bigami är ett annat återkommande tema och att det kan bli missvisande visar följande exempel på. Författaren skriver:

³⁵ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s. 354

³⁶ Husén m.fl. 1991, *Religion och liv 3* s. 343

³⁷ Husén m.fl. 1991, *Religion och liv 3* s. 343

³⁸ Husén m.fl. 1991, *Religion och liv 3* s. 343

”enligt Koranen kan en man dock ha fyra hustrur men i praktiken är det mycket ovanligt att någon har fler än en fru”³⁹

Författarna glömmer tyvärr ofta att förklara de bakomliggande aspekterna på varför bigami varit vanligt inom islam förr i tiden. Naturligtvis finns det andra och bättre svar än mannens ekonomi som orsak till varför muslimska män idag har en hustru.

Därefter kommer en jämförelse med den västerländska kvinnan. Denna gång ur en muslimsk kvinnas betraktelsesätt; Är kvinnan i västländerna lyckligare än vi? Varför har de då pornografi, prostitution och så många olyckliga och kraschade äktenskap i just de länderna? undrar en muslimsk kvinna.⁴⁰ Jämförelser av detta slag är bra men det hade varit önskvärt om läroboksförfattarna diskuterat förtryck av den västerländska kvinnan mer ingående men det är ändå en början.

6.4 Göth Lennart & Lycken Katarina: Religion Puls för grundskolans senare del. Natur och Kultur, 2001

Inte heller *Religion Puls*, som är den nyaste av alla böcker som analyserats här, tar upp kvinnan i någon större utsträckning. Synen på man och kvinna inom islam, är enligt texten, att de är jämlika men har olika roller och uppgifter i livet. Man och kvinna kan komplettera varandra. De behöver därför inte tävla mot varandra inom samma område. En ledande muslim i Sverige förklarar jämställdhet så här;

”Det är som i OS. Män tävlar för sig, kvinnor för sig.”⁴¹

Under avsnittet ”Man och kvinna” fokuserar man nästan uteslutande på kvinnlig och manlig omskärelse. Men, skriver författaren, denna sed är alltså inte knuten till en speciell religion utan till ett område. Kanske hade det varit lämpligare att ta upp ämnet under annan rubricering än ”Man och kvinna”.

Religion Puls saknar, om man bortser ifrån ovanstående rader, således helt en diskussion om det muslimska äktenskapet och relationen mellan man och kvinna.

Under avsnittet ”Bilder av islam” tar författaren upp medias bild av islam. Den exemplifieras av boken och filmen *”Inte utan min dotter”*, av Betty Mahmoody.

”Det är svårt att förklara för icke-muslimer att detta inte är allas islam. Det handlar om en viss kultur i ett visst land.”⁴²

³⁹ Husen m.fl. 1991, *Religion och liv* 3 s 344

⁴⁰ Husen m.fl. 1991, *Religion och liv* 3 s. 344

⁴¹ Göth m.fl. 2001, *Religion Puls* s. 225

⁴² Göth m.fl. 2001, *Religion Puls* s. 224

Det är bra att författarna tar upp media och medias ofta negativa bild av islam. Ändå blir det svårt att förstå författarnas poäng och syfte med denna typ av exemplifiering. Vad vill författarna säga med texten och hur uppfattas den av eleverna?

Bara en bok, *Religion Puls*, skriver om den kvinnliga klädseln i positiv mening; ”Att bära sjalen kan för en muslimsk kvinna vara uttryck för att hon vill lyda Gud. Det betyder inte att alla muslimska flickor som anser att Guds vilja är viktigt tycker att de måste bära sjalen. Hur man klär sig som muslimsk kvinna är viktigt, det är man överens om, men en del anser att man kan följa Guds vilja utan att bära sjal”.⁴³

6.5 Sammanfattning. Den muslimska kvinnan

De flesta läroboksförfattarna har haft en ambition att göra bra böcker och har försökt ge en allsidig bild av den muslimska kvinnan inom islam. Tyvärr har de inte lyckats särskilt väl. Kanske beror det på att författarna diskuterar kvinnan ur en kristen religiös förståelse. Kanske beror det på att flertalet läroboksförfattare i denna studie har varit män. Eller möjligen beror det på att läroboksförfattarna inte finner presentationen av den muslimska kvinnan särskilt viktigt.

Det finns i huvudsak två sätt att som den muslimska kvinnan representeras på. Kvinnans klädsel betraktas i flera av de analyserade böckerna som en politisk markering och avståndstagande mot väst. Eller som ett tvång av den muslimske mannen eller det muslimska samhället. Bara en bok, *Religion Puls*, berättar att den kvinnliga klädseln kan vara ett eget självständigt val från kvinnans sida.⁴⁴ Flera av de analyserade böckerna fokuserar på kvinnans klädsel, könsstympling och på att hon enligt Koranen är underordnad mannen.

Till sist är det relativt typiskt att man i flera böcker tar upp månggifte som ett alternativ för mannen. Någon historisk förklaring på varför månggifte varit vanligt inom islam förr i tiden gör inte författarna. Naturligtvis finns det andra och bättre svar än mannens ekonomi på orsaken till varför muslimska män idag har en hustru.

7. Läroboksanalys. Berättelser och bilder

7.1 Rodhe & Nylund; Religionskunskap med etik och livsfrågor, Almqvist & Wiksell 1993

Bilderna är framför allt koncentrerade på de fem pelarna och speciellt då, bön, fastan och vällfärden till Mecka. Koranen har också en framträdande plats i kapitlet. Exempel på utdrag ur Koranen;

⁴³ Göth m.fl. 2001, *Religion Puls* s. 201

⁴⁴ Göth m.fl. 2001, *Religion Puls* s. 201

Otrogna är de som säger: "Gud är förvisso Kristus, Marias son", ty Kristus sade: "Israels barn, dyrka Gud, min och eder Herre!" Om någon sätter någon vid Guds sida, förmenar Gud honom förvisso paradiset, och hans hemvist blir elden; ja, de orättfärdiga skall inte få några hjälpare.

Otrogna är de som säger: "Gud är förvisso den tredje av tre." Det finns ingen gud utom en enda Gud, och om de inte upphör med vad de säger, skall sannerligen ett plågsamt straff drabba dem som är otrogna. Skall de inte omvända sig till Gud och bedja honom om förlåtelse? Ja, Gud är överseende och barmhärtig⁴⁵"

Varför författarna valt detta utdrag ur Koranen är svårt att förstå speciellt då förordet framhåller att "båda författarna hör hemma i en kristen tradition men försöker utifrån denna ge en framställning av andra religioner och livsåskådningar som representanter för dessa kan acceptera".

Värt att notera är att i kapitlet om kristendomen har man på liknande sätt gjort utdrag ur bibeln men då valt bönen "Fader vår".⁴⁶ Bilden av "Fader vår" visar en teckning med två lyfta händer från 1500-talet. Den kristna bilden inger ro och är mycket vilsam för ögonen.

Valet att illustrera de fem pelarna och speciellt då; den traditionella bönen, Koranens budskap, fastan under Ramadan och vallfärden återkommer i alla de analyserade läroböckerna.

7.2 Högberg Ola & Sundqvist Mats: Religionsboken SO Direkt, Bonniers Utbildning 1999

Många av bilderna i denna bok visar på extrema företeelser inom islam. Kapitlet om islam innehåller flera mindre lämpliga bilder. Exempelvis visas klippmoskén i ett myller av människor och i förgrunden finns en svart siluett av en kvinna med uppåtsträckta händer.⁴⁷

Den tillhörande bildtexten lyder;

"Klippmoskén i Jerusalem är byggd på judarnas gamla tempel. Detta skapar ständiga oroligheter i området".

Under kapitel "Religion och samhälle" finns ytterligare en bild med ett barn i förgrunden bärande på ett plakat som lyder; "We Are Ready To Kill Rushdy" Bilden känns mer än hotande då texten dessutom innehåller både stora och små bokstäver. Som läsare uppfattar man att texten är skrivet av ett barn i lågstadiet, vilket stämmer särskilt väl på pojken som håller i plakatet.⁴⁸

Bilder som dessa känns mycket obehagliga och motbjudande. Förståelsen för muslimer och islam blir här näst intill obefintlig. Muslimer framställs

⁴⁵ Rodhe & Nylund.1993, *Religionskunskap* s.171

⁴⁶ Rodhe & Nylund.1993, *Religionskunskap* s.114

⁴⁷ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s.340

⁴⁸ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s.353

genom bilderna som fanatiska, aggressiva och mycket annorlunda än människor i Väst. Som läsare känner man mer och mer av ett *vi* och ett *dom*.

Bilderna i anslutning till de fem pelarna fokuserar även de på anarki och våld, om än i mindre omfattning än de ovangivna exemplen. Dock finns en annorlunda och positiv bild under stycket om den andra pelaren, bönen. Här visas en ung kvinna och hennes baby under bön. Här är valet av bild och text mycket bra. Bilden känns modern och är ett bra avbrott mot den så traditionella bilden av manliga personer under bön⁴⁹

Författarna skriver i förordet att tanken med boken är att ge eleverna tydliga kunskapsmål och särskild vikt har lagts för att ge eleverna möjlighet till visuell repetition av kapitlet. *SO Direkt* är dock den bok som visar på de mest extrema företeelser inom islam. Författarna borde möjligen se över den delen.

7.3 Husén Lennart, Berg Leif och Skrutkowska Karin: Religion och liv 3, Natur och kultur, 1991

Bilderna är även i Religion och liv 3 starkt koncentrerade på de fem pelarna. Koranen har en framträdande plats i den här boken. Här har man, på samma sätt som i boken *SO Direkt*, lyft fram den första bönen i Koranen.

Så här lyder den på svenska;

*”I Guds, den barmhärtige Förbarmarens namn.
Lov och pris hör Gud, all världens herre, till.
Den barmhärtige Förbarmaren.
Domedagens konung!
Dig dyrka vi, och dig anropar vi om hjälp.
Led oss på den rätta vägen.
Deras väg, vilka du har bevisat nåd.
Vilka ej drabbats av vrede
Och som ej fara vilse⁵⁰”*

Översättningarna kan skilja något men budskapet och innehållet är detsamma. Författarna försöker ge en positiv helhetsbild av islam och man skildrar även folklig islam mer än i de andra analyserade böckerna. Tyvärr uppväger inte texterna de omoderna bilderna.

7.4 Göth Lennart & Lycken Katarina: Religion Puls för grundskolans senare del. Natur och Kultur, 2001

Illustrationerna i den här boken är också de starkt koncentrerade på de fem pelarna och speciellt då, bön fastan och vällfärden till Mecka. Trots det är bilderna lättare och mer estetiskt tilltalande i den här boken. I Religion Puls

⁴⁹ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s.348

⁵⁰ Husén m.fl. 1991, *Religion och liv 3* s. 334

finns ingen bild som känns otäck eller hotfull som i SO Direkt från samma tid. Även om bilderna är traditionella har författarna valt mer vardagliga företeelser. Ett sådant exempel är när två fotbollslag gör avbrott i matchen och böjer sig för bön.⁵¹ De moderna och lätta bilderna gör att läsaren får en helt annan helhet av islam och muslimer.

7.5 Sammanfattning. Berättelser och bilder

Bilderna innehåller ungefär samma saker och illustreras på liknande sätt. Valet att illustrera de fem pelarna och speciellt då; den traditionella bönen, Koranens betydelse, fastan under Ramadan och valfärden återkommer i alla de analyserade läroböckerna.

Framförallt är det män under bön som är den absolut vanligaste bilden och återfinns i alla läroböcker. Därefter är det elever (pojkar) i koranskolor som är den vanligaste bilden och valfärden till Meckas är den tredje vanligaste bilden.

Boken So Direkt, fokuserar tyvärr på flera extrema företeelser inom islam. Exempelvis då shiamuslimer, vid firandet av Husseins minne, piskar sig blodiga.⁵² Andra extrema företeelser är bilden på den lilla pojken som bär plakatet "WE ARE READY TO KILL RUSHDY"⁵³

Det blir lite motsägelsefullt då läroboksförfattarna försöker beskriva islam som en human religion som betonar fred och frid. En religion som uppmanar människor att vara goda och värna om de svaga, när man som i *SO Direkt* valt att illustrera bilder som fokuserar på anarki och våld.

⁵¹ Göth m.fl. 2001, *Religion Puls* s. 209

⁵² Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s. 340

⁵³ Högberg & Sundqvist. 1999, *Religion SO Direkt* s. 353

8. Diskussion

Mina frågeställningar i denna uppsats har varit att se hur islamsk tro skildras i svenska läroböcker i religionskunskap. Hur den muslimska kvinnan presenteras och vilka texter och bilder som möter eleven i våra läromedel? Alla de analyserade böckerna är skrivna mellan åren 1991 och 2002. Trots att de är relativt nyskrivna framställs islam på samma stereotypiska och förenklade sätt som tidigare framkommit i denna uppsats. Författarna försöker beskriva islam som en fredlig religion med fina värderingar när det gäller religiösa riter och jämställdhet men det paradoxala är att i de konkreta exemplen visar texterna på motsatsen. Som Härenstam påpekar är det de rådande paradigmen i samhället som ofta styr ramarna för våra läromedel. I sin avhandling skriver han om tre historiska perioder som fortfarande är urskiljbara i dagens läromedel. Bilden av den fanatiska och aggressiva muslimen finns fortfarande kvar i våra läroböcker. Även bilden av den exotiska och annorlunda muslimen är vanligt förekommande och återfinns i alla de analyserade böckerna. Den muslimska kvinnan beskrivs alltjämt som förtryckt och underordnad mannen. Den muslimska kvinnans ställning och roll i samhället diskuteras nästan uteslutande ur en strikt religiös tolkning. Skulle man göra motsvarande exemplifiering av den västerländska kvinnan och Bibeln skulle det uppfattas mycket absurt. Presentationen av de fem grundpelarna visar att det inte varit kunskapen och förståelsen av islam som varit det viktigaste. Istället har faktakunskaper varit det dominerande. Bara i en av böckerna, *Religion Puls* har författarna valt att förklara varför människor praktiserar religiösa riter.

Läroboksförfattarna har ett stort ansvar därför att de skapar och formar elevernas uppfattning om olika kulturer och religioner. Det är genom dem eleverna får uppfattningar om vad som är bra och vad som är mindre bra. Det som skrivs i våra läromedel påverkar eleverna och blir till sanningar de tror på. Den fakta och information som kommer fram i våra böcker är den som författarna valt att ge ut. Flera av läroböckerna presenterar islam och muslimer med ett utifrån perspektiv. Särskilt anmärkningsvärt är det då författarna uttryckligen skriver att de vill *”beskriva religionerna utifrån den troendes eget perspektiv”*

Identitet och tillhörighet

Hur påverkas unga muslimer i Väst av att ständigt möta denna negativa och felaktiga syn på islam och muslimer? Identitet och etnicitet kan definieras på olika sätt och har olika funktioner men alla människor har en stark vilja att behålla sin identitet. Identitet blir viktig först i mötet med andra människor, människor av annan tradition, etnicitet eller religion. Det är först då man blir medveten om sin egen identitet, utan dessa möten har identitet inte lika stor betydelse. Unga muslimer i Väst formar under sin uppväxt en religiös identitet som ständigt är problematiserad på grund av att de är i minoritet. Känner de sig mindre värda och har Väst något ansvar för det som nu sker?

Den senaste tidens terrordåd har fått många människor i Väst att vakna upp och vilja förstå sammanhanget. De senaste terrordåden i London där tre brittiskfödda ungdomar tros vara inblandade, har kanske särskilt väckt dessa frågor. Hur är det möjligt att tre pojkar, födda och uppväxta i Storbritannien blir självmordsbombare, i sitt eget land?

Vi kan idag se att det som händer i en del av världen på många sätt påverkar i helt andra delar av världen. Vi går mot en alltmer ekonomisk polariserad värld där skillnaderna i resursfördelning ökat under de sista tre årtiondena mer än tidigare. Många hävdar att det är den nya tidens internalisering egentligen bara är en annan variant av västerländsk imperialism. EU är ett bra exempel på vad många menar med att den endast gynnar de rika länderna och stänger ute andra. Istället rättfärdigar man orättvisor genom att bygga murar för både människor och varor. Ingemar Karlsson, skriver i boken *Islam och Europa*. Att det krävs en invandrapolitik som i stället för en "ghettoislam" leder till en tolerant "euroislam", och ett samhälle grundat på ömsesidig respekt. Vill vi ha en sådan utveckling måste vi ta denna orättvisa gentemot Öst på allvar.

Sverige är ett mångkulturellt land med ett stort antal etniska och religiösa grupper. Det ökade antalet människor med annan etnisk bakgrund är en del av Sverige. Att framställningen av läroböcker för olika religioner måste bygga på respekt för de människor för vilka traditioner betyder något borde vara självklart. Ett urval måste göras utifrån värderingar av vad som är mer eller mindre viktigt i våra läroböcker.

Litteraturförteckning

Analyserade läromedel.

Göth Lennart & Lycken Katarina, (2002) *Religion Puls för grundskolans senare del*. Natur och kultur, Stockholm

Hannerz Ulf (red.) (1990). *Medier och kulturer*. Carlssons Bokförlag. Stockholm.

Hjärpe Jan, (2003) *Tusen och en natt & sjätte september*.

Husén Lennart, Berg Leif och Skrutkowska Karin, (1991) *Religion och liv 3*. Bokförlaget Natur och kultur. Örebro

Härenstam Kjell, (1993) *Skolboksislam*. Vasastadens Bokbinderi AB, Göteborg 1993.

Högberg Ola & Sundqvist Mats, (1999) *Religion SO Direkt*. Bonniers Utbildning Förlag AB, Stockholm

Läroplan för obligatoriska skolväsendet 1994. Lpo 94
Utbildningsdepartementet Fritzes offentliga publikationer. Stockholm:

Rodhe Sten & Nylund Bo, (1993), *Religionskunskap med etik och livsfrågor*. Almqvist & Wiksell Förlag AB, Uppsala

Said W. Edward, (1978) *Orientalism*. Ordfronts Förlag. Stockholm

Sander Åke, (1987) *Islam kommer till Västeuropa*. Det fjärde Nordiska Migrationsforskarseminariet, NAUT-Rapport Stockholm

Sander, Åke, (1993) *I vilken utsträckning är den svenska muslimen religiös?* Göteborg. KIM-Rapport Nr. 14. Artikel publicerad i VK 020305

Svanberg Ingvar & Westerlund David, (1999) *Blågul islam*. AIT Falun AB. Nya Doxa.